

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آب و امنیت زیست محیطی
در جمهوری اسلامی ایران

گردآوری و تدوین

محمد مطلبی

مؤسسه چاپ و انتشارات
دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی

۱۳۹۷

عنوان و نام پدید آورنده: آب و امنیت زیست محیطی در جمهوری اسلامی ایران/گردآوری و تدوین: محمد مطلبی.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی، مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: آب، منابع - ایران - کنگره‌ها

موضوع: Water-supply - Iran -- Congresses

موضوع آب، منابع - ایران - جنبه‌های سیاسی - کنگره‌ها

موضوع: Water-supply - Political aspects -- Iran -- Congresses

شناسه افزوده: مطلبی، محمد، ۱۳۵۶ -

شناسه نزوده: نگاه اطلاعات و امنیت ملی. مؤسسه چاپ و انتشارات

رده‌بندی دهه: GB ۷۹۲/۷۸۱ ۱۷

رده‌بندی دیویی: ۶۵۰/۷۸ ۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۳۱ ۷۹۶

مشخصات

عنوان: آب و امنیت زیست محیطی در جمهوری اسلامی ایران

گردآوری و تدوین: محمد مطلبی

ناشر: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۷

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

بها: ۱۵۰.۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۸۸۵-۶۹-۶

« تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلی یا جزئی به هر صورت (چاپ، فتوکپی،

صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است. »

تلفن: ۲۲۴۶۹۷۳۹ تهران: صندوق پستی ۱۴۳۸-۱۶۷۶۵

سخن‌ناشر

محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران از پویاترین و فعال‌ترین مناطق در عرصه روابط بین‌الملل است. کنش‌های داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی ایران در مواجهه با مسائل راهبردی، توانسته است بحران‌های متعددی را مدیریت کند. شاخص‌های سیاست اقتصادی و امنیتی و همچنین الزامات ژئوپلیتیکی و زیست‌محیطی منطقه، زمینه‌ساز حل‌وفصل با بازیگران فرامنطقه‌ای را فراهم کرده و به میزان نوسانات قدرت در حوزه‌های امنیتی ایران را افزایش داده است. درک الزامات و مقتضیات محیط امنیتی کشور تأثیر مستقیمی در رویکردهای منطقه‌ای و سناریوهای آتی در ترسیم این محیط خواهد داشت. عوامل، شاخص‌ها و مؤلفه‌های مرتبط با امنیت ملی را تا اندازه‌ای اثراتری‌های فعال و فراگیر در این حوزه، محیط امنیتی ایران در فضای زیست‌محیطی را دگرگون می‌کند.

مسئله آب در ایران از جمله مسائل راهبردی در کشور به حساب می‌آید. از این‌رو، به عنوان کالایی استراتژیک در حوزه‌های کشاورزی، صنعتی و شهری همواره از اهمیت اساسی برخوردار بوده است. مشکلات متعدد ایجاد شده در این حوزه موجب سرریز شدن مسئله آب به حوزه‌های

سیاسی، امنیتی، فرهنگی و اجتماعی نیز شده است. برخی مشکلات این حوزه عبارت‌اند از:

الف. نبود توازن بین تأمین و مصرف آب؛

ب. محدودیت تأمین آب با توجه به رشد جمعیت؛

ج. آمادگی نداشتن برای مقابله با بحران‌های طبیعی و اجتماعی نظیر تغییر اقلیم، خشکسالی، سیلاب و ...؛

د. نرسیدن سرمایه‌های شفاف برای بهره‌برداری از آب‌های مرزی مشترک؛
ه. نبود منابع مالی مورد نیاز جهت توسعه منابع آب و بهره‌برداری و نگهداری از تسهیلات آبی؛

و. نبود الگوی مصرف مناسب و افزایش نیافتن بهره‌برداری آب کشاورزی؛

ز. خطر از دست رفتن حفظ تعادل اکوسیستم‌های آبی و زیست محیطی. چرخه نامناسب تولید و توزیع آب در زمان‌های یادشده پیامدهای مختلفی را در تمام حوزه‌ها به دنبال دارد. در حوزه خارجی، بحران آب و خشکیدگی کشور منجر به القای تصویر مخدوش و تغییران کشور، کاهش جایگاه اجتماعی در دنیا، افزایش منازعات منطقه‌ای با همسایگان، کاهش قدرت ملی، افزایش تهدیدات ثبات سیاسی، کاهش امنیت سرمایه‌گذاری خارجی، کاهش جایگاه دیپلماتیک، فراهم کردن زمینه‌های نفوذ و تجاوز به ایران، مبهم کردن رژیم‌های حقوقی در آب‌های مرزی و نیز افزایش عملیات روانی علیه کشور می‌شود.

در حوزه داخلی، ایجاد شورش‌ها و اغتشاشات جدی، تضعیف قدرت ملی، بروز تنش‌ها و اختلافات بین مردم و دولت و مردم با مردم، بروز مشکل در معیشت مردم و تهدید مشروعیت نظام سیاسی و قدرت ملی، افزایش اختلافات محلی و منطقه‌ای از پیامدهای بحران آب در حوزه امنیت ملی است.

دکتر دلایل فوق، دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی برنامه علمی دانش‌افزایی و ارائه آخرین و جدیدترین مباحث و دستاوردهای علمی-پژوهشی در حوزه «امنیت آب را در دستور کار خود قرار داده است. این برنامه در قالب همایش علمی امنیتی «مسائل راهبردی مدیریت بحران آب در ایران» در روزهای ۲۶ و ۲۷ به ۱۳۹۷ در تهران برگزار شد.

مهم‌ترین اهداف این همایش عبارتند از:

۱. اشراف و تسلط شرکت‌کنندگان با ابعاد مختلف تغییرات اقلیمی در ایران؛
۲. آشنایی شرکت‌کنندگان با مسائل امنیتی موجود در پهنای ناشی از کمبود و کاهش منابع آبی کشور؛
۳. آشنایی شرکت‌کنندگان با سیاست‌های کلان آب، نحوه مدیریت منابع آب و طرح‌های کلان آبی کشور؛
۴. ایجاد زمینه لازم برای تعیین اولویت‌ها و نیازمندی‌های اطلاعاتی در سازمان‌های مختلف امنیتی و اطلاعاتی کشور؛
۵. فراگیر کردن گفتمان آب، محیط زیست و تغییرات اقلیمی در میان مدیران و کارکنان اطلاعاتی - امنیتی کشور توسط دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.

این همایش در قالب ۱۸ کارگاه آموزشی - پژوهشی تخصصی و با حضور استادان برجسته حوزه آب از دانشگاه‌ها و سازمان‌های مرتبط برگزار شد. شرکت‌کنندگان، یعنی مدیران اقتصادی، اجتماعی و دبیران ستاد بحران استان‌ها و نیز مدیران کل استان‌ها با بحث و بررسی درباره مسائل امنیتی آب، در محورهای زیر به تبادل نظر پرداختند.

۱. آخرین وضعیت تغییرات اقلیمی و منابع آبی کشور در حوزه دریاچه‌ها،

حوضه آبریز، آب‌های سطحی و منابع زیرزمینی؛

۲. تحلیل امنیت سراسری اجتماعی و امنیتی بحران‌های آبی و خشکسالی در

مناطق مختلف کشور (تخلیه روستاها، فشار بیشتر بر منابع آبی،

مهاجرت، حاشیه‌نشینی و ...)

۳. تحلیل مهم‌ترین سیاست‌ها و راهکارهای مدیریت منابع آب کشور؛

۴. تجزیه و تحلیل مناقشات مهم آب - پایه، در طرح‌های انتقال آب در

مناطق مختلف کشور؛

۵. مشکلات موجود در حفاظت از آب‌های زیرزمینی؛

۶. برآورد تهدیدات بیوترورستی علیه منابع آبی؛

۷. برآورد تهدیدات علیه تأسیسات مهم و حساس آب و نیرو در کشور؛

۸. اقتصاد سیاسی پروژه‌های مهم مدیریت منابع آبی کشور؛

۹. مسائل امنیتی طرح سیروان و سامانه گرمسیری در استان‌های غربی کشور؛

۱۰. سیاست‌ها، طرح‌ها و برنامه‌های جاری کشور در خصوص مدیریت

مصرف (کشاورزی و شرب)؛

۱۱. مشکلات اجتماعی و امنیتی شبکه‌های آبیاری؛
 ۱۲. مناقشات آبی با افغانستان، ترکیه، عراق، آذربایجان، ترکمنستان؛
 ۱۳. پیامدهای امنیتی طرح‌های مهم مدیریت منابع آب در کشورهای همسایه؛
 ۱۴. مذاکرات پیش‌رو در مذاکرات و دیپلماسی آبی ایران با کشورهای همسایه؛
 ۱۵. سیاست اطلاعاتی، اولویت‌ها و روش‌های جمع‌آوری اطلاعاتی از حوزه حریف؛
 ۱۶. مشکلات و مکانیسم‌های اجماع‌سازی بین نهادهای حاکمیتی کشور؛
 ۱۷. تبادل و همکاری اطلاعاتی در سطح ملی و سازمان‌های اطلاعاتی؛
 ۱۸. مدیریت یکپارچه منابع آبی و اجماع‌سازی.
- به منظور تبیین مباحث امنیتی مرتبط با آب، کتاب‌های ۸ گانه در این حوزه به شرح زیر تدوین و ترجمه شد و پس از انتشار در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گرفت.
۱. آینده غذا و کشاورزی؛ چالش‌ها و روندها؛
 ۲. مخاطرات امنیتی مرتبط با اقلیم؛ به‌سوی رویکردی یکپارچه؛
 ۳. برنامه اقدام اقلیم ۲۰۲۰-۲۰۱۶؛
 ۴. گرمای مفرط و مهاجرت؛
 ۵. تأثیرات شوک‌های آب و هوایی بر فعالیت اقتصادی؛
 ۶. آب و امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران؛

۷. آب و امنیت ملی در ایالات متحده؛

۸. یکصد و ده گزاره در خصوص اصلاح ساختار حاکمیتی مدیریت آب کشور.

اثر حاضر برگرفته از محتوای کارگاه‌های علمی برگزار شده در همایش آب که با رویکردی کاربردی به دنبال ارائه نظرها و پیشنهادهای سخنرانان در موضوعات مربوط می‌باشد.

این همایش با استعانت از خداوند متعال و با همکاری سازمان‌ها و دستگاه‌های مرتبط، از جمله وزارت نیرو، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت ریاست جمهوری، معاونت اطلاعات و امنیت اقتصادی، معاونت اطلاعات و امنیت فنی و سایبری، سازمان اطلاعات خارجی، هیئت‌ها، مؤسسه تدبیر اقتصاد و مرکز آموزش مدیریت، به‌منظور گفت‌وگو، تبادل نظر و ایجاد اجماع در بین مدیران و کارشناسان اطلاعاتی و امنیتی کشور برگزار شد.

دبیرخانه همایش علمی - آموزشی

مسائل راهبردی بحران آب در ایران

مرداد ماه ۱۳۹۷

فهرست مطالب

سخن ناشر ۳

فصل اول: مسائل راهبردی بحران آب در ایران

مقدمه ۱۵

دوران‌های آب ۱۶

مدیریت مطالب آب ۱۸

آب‌های مرزی ۱۹

جمع‌بندی ۲۰

فصل دوم: امنیت پایدا و حکمرانی مشارکتی: الزامات اجماع‌سازی

مقدمه ۲۳

بحران کمیابی آب در ایران و ربط آن با حکمرانی ناه سب ۲۷

حکمرانی آب ۲۷

بحران آب در ایران ۲۹

منابع آب ایران ۳۳

تهدیدات بحران آب ایران ناشی از سوء مدیریت منابع آب ایران ۳۶

نگاهی به قوانین آب ۳۸

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۳۹

فصل سوم: امنیت ملی و اقتصاد سیاسی طرح‌های آبی

مقدمه ۴۳

استعدادهای بخش آب از منظر اقتصاد سیاسی ۴۴

- ۴۶..... دو دسته کلی طرح های آبی
- ۴۸..... امنیت چگونه تحت تاثیر طرح های آبی قرار می گیرد؟
- ۴۹..... مصادیق ملاحظات اقتصاد سیاسی در طرح های آبی

فصل چهارم: اقتصاد سیاسی و امنیتی طرح های آبی

- ۵۳..... مقدمه
- ۵۵..... بحران آب در ایران
- ۵۷..... جمع بندی

فصل پنجم: امنیت زیستی مشکلات حفاظت از آب های زیرزمینی

- ۵۹..... مقدمه
- ۶۰..... راهکارهای حفاظت از آب های زیرزمینی
- ۶۳..... علل عدم اثربخشی راهکارهای ارائه شده
- ۶۵..... راهکار برای حل بحران آب

فصل ششم: ملاحظات امنیتی پروژه گاپ ترکیه

- ۶۷..... تاریخچه استفاده از رودخانه دجله و فرات
- ۷۰..... دلایل اصلی ایجاد طرح های توسعه بهره برداری منابع آب در منطقه
- ۷۱..... معرفی حوضه دجله و فرات
- ۷۴..... منابع آب زیرزمینی فرامرزی ترکیه و سوریه
- ۷۵..... منابع آب زیرزمینی عراق
- ۷۵..... استفاده از رودخانه های دجله و فرات و برنامه های توسعه در ترکیه
- ۸۰..... استفاده از رودخانه های دجله و فرات و برنامه های توسعه در سوریه
- ۸۰..... استفاده از رودخانه های دجله و فرات و برنامه های توسعه در عراق

رویدادهای تاریخی شکل گرفته بر سر مسائل آبی بین سه کشور ترکیه، سوریه و عراق.....	۸۶
مشکلات به وجود آمده از بهره‌برداری از سدها در ترکیه.....	۹۱
جمع‌بندی.....	۹۴

فصل هفتم: منابع آبی افغانستان و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

مقدمه.....	۹۹
آب‌های سطحی.....	۱۰۰
معرفی رود هیرمند.....	۱۰۳
معرفی رود هریرود.....	۱۰۴
پروژه ذخیره آبی سد کسین خاں.....	۱۰۷
پروژه سلما.....	۱۰۷
سایر سدها.....	۱۰۸

فصل هشتم: وضعیت رودخانه‌های مرزی و امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران

مقدمه.....	۱۱۵
مشکل آبی ایران و ترکمنستان.....	۱۱۷
خرید آب از ارمنستان.....	۱۱۷
تعامل آبی با آذربایجان.....	۱۱۸
رایزن آب در سفارتخانه‌ها.....	۱۱۸
امکان همکاری آموزشی بین وزارتخانه‌ها و دانشگاه‌ها.....	۱۱۹
معاهده هامون و هیرمند.....	۱۱۹

فصل نهم: تجارب کشورهای مدل در مدیریت بهینه آب

مقدمه.....	۱۴۳
بررسی تجارب جهانی.....	۱۴۴
راه‌حل‌های ارایه شده از سوی جامعه جهانی برای مقابله با بحران کم آبی.....	۱۴۹
جمع‌بندی.....	۱۵۰

فصل دهم: امنیت بین‌المللی و معاهدات زیست‌محیطی

مقدمه.....	۱۵۳
دست‌یافت‌های اخیر در زمینه‌های شیرین‌آب بین‌المللی مشترک.....	۱۵۷
کنوانسیون‌ها و توافقات بین‌المللی آب.....	۱۵۸
معرفی معاهدات زیست‌محیطی بین‌المللی.....	۱۵۹
بررسی معاهدات زیست‌محیطی آبی.....	۱۶۲

فصل یازدهم: امنیت اجتماعی و مدیریت مصرف آب

مقدمه.....	۱۷۹
ساخت‌های مدیریت مصرف.....	۱۸۰
راهکارهای مدیریت مصرف.....	۱۸۳
وظایف دستگاه اطلاعاتی و مدیریت مصرف.....	۱۸۴

فصل دوازدهم: مشکلات تأمین آب شهری و مدیریت شرایط کم آبی

مقدمه.....	۱۸۵
افزایش تولید آب شرب در کشور.....	۱۸۶
میزان بارندگی از ابتدای سال آبی.....	۱۸۶
روش‌های تأمین آب.....	۱۸۹
مشکلات تأمین آب شرب کشور.....	۱۹۲

- تحلیل تنش آب شرب در تابستان ۱۳۹۷..... ۱۹۷
- اقدامات و برنامه‌های تأمین آب..... ۱۹۸
- اقدامات مدیریتی مقابله با تنش آبی..... ۲۰۰
- راهکارهای برون‌رفت..... ۲۰۱
- کاهش آب بدون درآمد و مدیریت مصرف..... ۲۰۳
- مؤلفه‌ی آب بدون درآمد..... ۲۰۴
- راهبرد های شرکت مهندسی آب و فاضلاب برای کاهش مصرف آب..... ۲۰۵
- مهم‌ترین روش‌های بهره‌جویی در مصارف آب خانگی..... ۲۰۵
- فصل سیزدهم: آب و بار و وضعیت منابع آب و برنامه‌های وزارت نیرو**
- وضعیت فعلی آب در ایران..... ۲۰۹
- نگاهی به برنامه‌های وزارت نیرو در خصوص بحران آب کشور..... ۲۱۰
- مشکلات کلان در مدیریت منابع آب..... ۲۱۸
- اهم اقدامات انجام‌شده در وزارت نیرو در راستای تحقق امنیت آبی..... ۲۱۹
- الزامات مدیریتی..... ۲۲۰